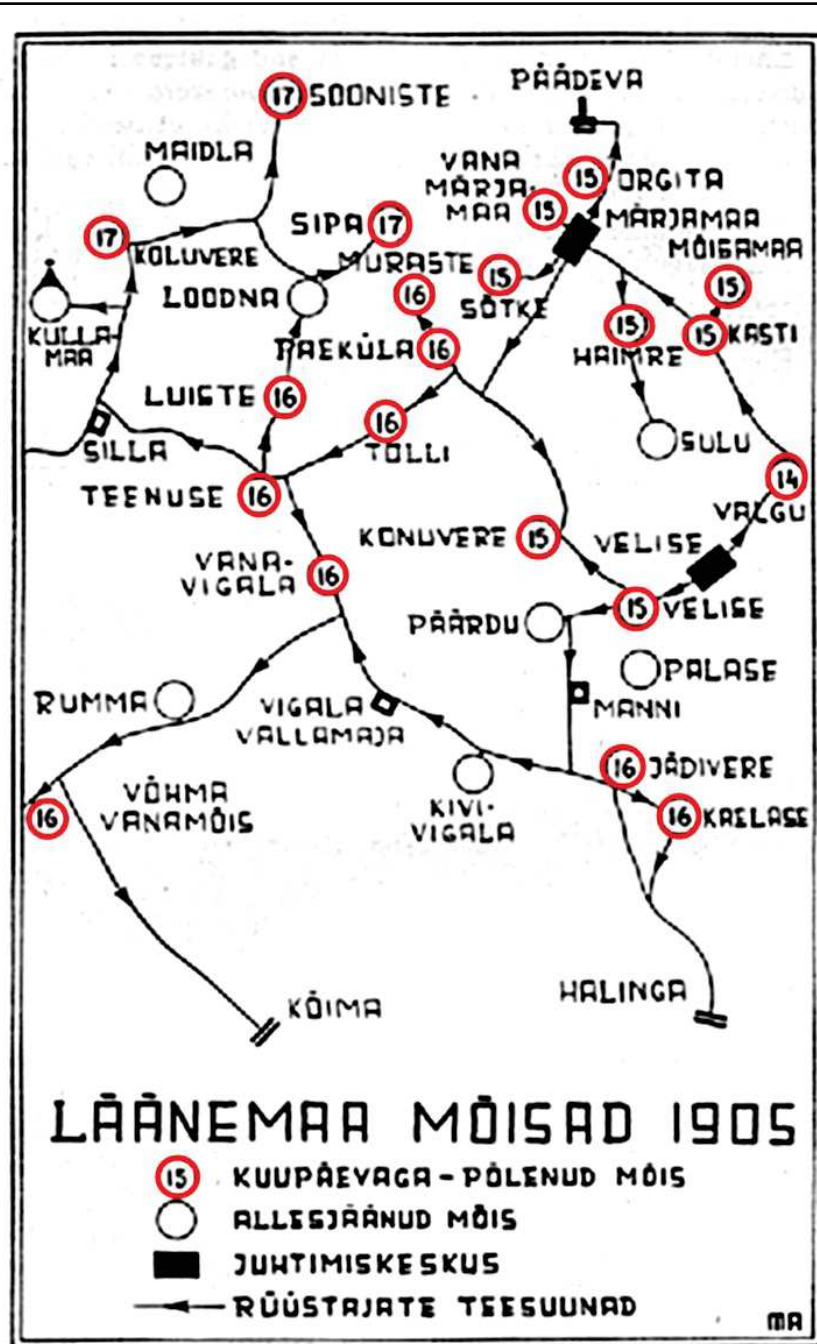




Joonis on M. Aitsami raamatust „1905. aasta Läänemaal“

Läänemaal: põletati maha 20 mõisat (õieti mõisa peahoonet), purustati 3 viinavabrikut, süüdati põlema 1 viinavabrik, rüüstati 2 kroonuviinapoodi ja 2 vallamaja.

Läänemaal käidi küll sees (nt saadi raha või relvasid), aga jäeti põletamata 8 mõisat, üks neist Sulu karjamõis, kus käidi Haimre mõisa põgenenud valitsejat otsimas.

Loodna mõis jäi sellepärast alles, et seal tegutses kool. Alles jäid ka eestlastest omanike mõisad (Päärdu, Pallase, Rumma, Kivi-Vigala) või eestlasest valitseja elupaik (Kullamaa). Terveks jäi ka Maidla mõis.

Skeemil märgitud Kaelase mõis, mis tuleroaks läks, jäi Pärnumaale.

15. detsember – Velisele on kogunenud ligi sadakond relvastatud küla-meest; Rapla poolt jõuab kohale ka linnameeste 20–30-meheline salk. Ümbruskonna mõisate ülevõtmise asemel algab nende laiaulatuslik põletamine nii Vigala kui Märjamaa kihelkonnas ja mujal, kusjuures teel ühineb ülestõusnutega nii kohalikke mehi kui uudishimulikke pealtvaatajaid. Tegutsetakse mitmes grupis. Vangistatud mõisavalitsejad ja metsavahid tuuakse Velisele Pauluse juurde, kes neid üle kuulab ja korraldusi jagab (enamasti vabastab vangid).

– Süüdatakse Haimre, Mõisamaa ja Velise mõisa härrastemaja; rüüstatakse ja pannakse põlema Kasti mõisa peahoone.

– Velisel hävitatakse Velise valla dokumente; keisri pilt ja kohtukull purustatakse nii Velise kui Vigala vallamajas.

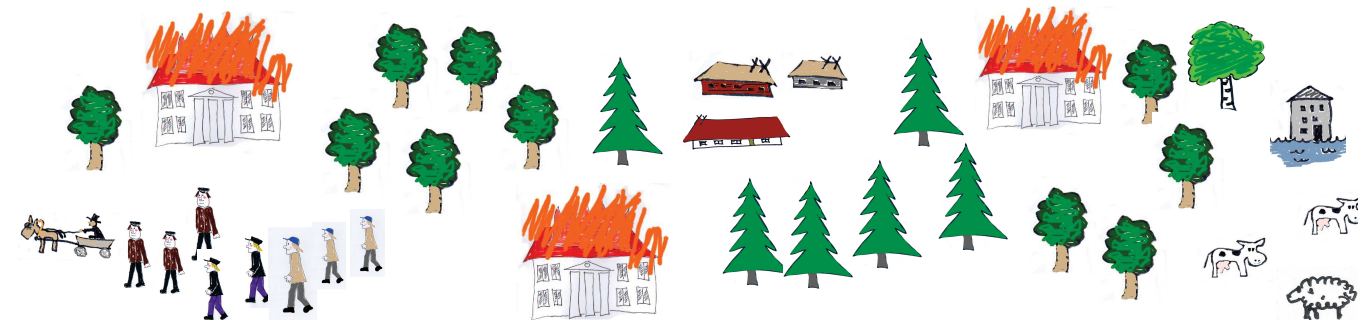
– Rüüstatakse ja süüdatakse Konuvere mõisa härrastemaja (lõplikult põletatud 18. dets.); Märjamaal rüüstatakse politsei ametiruumid; süüdatakse Vana-Märjamaa mõisahoonet ja rüüstatakse viinavabrik, põletatakse Päädeva viinavabrik, Orgita ja Sõtke mõisa peahoone.

16. detsember – Põletatakse Kaelase, Vana-Vigala ja Võhma-Vanamõisa mõisa härrastemaja ja vangistatakse Võhma-Vanamõisa noorparun.

– Rüüstatakse ja põletatakse Jädivere, Paeküla, Mõraste, Tolli mõisa peahoone, Teenusel mõisa tiibhoone (peahoone jääb alles), Luiste mõisa peahoone.

17. detsember – Rüüstatakse ja põletatakse Sipa ja Sooniste mõisa peahoone; maani maha põletada tahetakse ka Koluvere lossi, aga see süttib tänu paksidele paemüüridele vaid osaliselt.

– Pärnumaal, kus valdavalt kroonumõisad, ei lasta mõisapõletajail pärast Kaelase mõisa põletamist tegutseda. Varahommikul on neil Kõimas kokkupõrge mõisate organiseeritud kaitsemeeskonnaga. Öhtul on Kõima lähedal uus kokkupõrge ja rüüstajad lüüakse taganema. Halinga kõrtsis tekib kohalikega vastasseis – viis mõisapõletajat vangistatakse.



– Mõisnike omakaitsemehed ja sõjaväeosa sõidavad rongiga Tallinnast Läänemaale, mõisnikud lähevad maha Ristil ja kogunevad Maidla mõisa, kust teevad väljasõite küladesse, et mõisapõletajaid arreteerida. Sõjaväeosa sõidab esitsa Haapsallu, kust väljutakse veel samal päeval.

– Öösel vastu 18. detsembrit käivad Velise mehed Halinga vallamajas, kus vabastavad sinna vangistatud ülestõusjad.

18. detsember – Võhma-Vanamõisa noorparun tuuakse Velisele, kus on juba liikvel kuuldused, et peagi on oodata karistussalka. (Vang viiakse äreva olukorra tõttu ühte tallu, hiljem sõidutatakse Märjamaa poole, vabastatakse poolel teel.)

– Öhtuks kogunevad Velise kihelkonna koolimajja mehed ümbruskonna külast ja kaugemalt, et karistajaile (tolle aja kõnepruugi järgi „mustasajale“) ühiselt vastu hakata.

– Mõisnike omakaitsemehed ja sõjaväeosa kogunevad öhtuks Liivi mõisa, kust öösel hakatakse liikuma Velise poole, et noorparun päästa.

19. detsember – Velise koolimajja kogunenud meestel on hommikul mulje, et „mustasajalised“ jäid tulemata. Ootamatult on need aga juba koolimaja juures ja avavad püssitule, algab paanika ja põgenemine. Surma saab kokku seitse meest (k.a kaks haavatut, kes hiljem surid), haavatasaanutest osa saab põgenema.

– Sõjaväe eesotsas oleva staabikapten Tomeli korraldusel toimuvad Velisel ja lähiümbruses läbiotsimised. Sõjavägi võtab endaga kaasa 39 vangistatud meest.

20. detsember – Tallinna jõuab laiade volitustega kindral Bezobrazov, Eestis saab alguse karistussalkade tegevus.

Veretööde poolest saavad eriti kuulsaks kindral ise, kelle lendsalk tegutseb Põhja-Eestis, ja rittmeister Karl von Sivers, kes korraldab Viljandis massimõrva – seal lastakse maha 53 inimest.

22. detsember – siseminister Pjotr Durnovo kannab tsaarile ette, et „Eesti mässu eesotsas on vandeadvokaadi abi Jaan Teemant, kes kavandanud Eesti Vabariigi väljakuulutamise“ (Teemant, nagu ka Päts ja mitmed teised, on selleks ajaks põgenenud välismaale).

24. detsember – Sõjaseisukord kehtestatakse terves Eestimaa kubermangus (kestab 1908. aastani).

30. detsember – Velisele saabub (lahkuvad õöl vastu 2. jaanuari 1906) karistussalk, kapten Ferseni väesalk, mis koosneb 100 madrusest. Nõutakse Pauluse, Oviiri, Aitsami ja Mirma väljaandmist.

31. detsember – Velisel laseb karistussalk maha nendega vangina kaasas olnud Mõraste mehe Kustas Kõrsi.

